

AFG‘ON RUBOB CHOLG‘USINING GENEZISI

*O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti
“Cholg‘u ijrochiligi” mutaxassisligi 2-kurs magistranti*

Aziz Sami Elbek

*Ilmiy rahbar : “Cholg‘u ijrochiligi” kafedrası
dotsenti S.T.Turatov*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Afg‘on rubobining (genezis) paydo bo‘lish tarixi hamda undagi uchraydigan kamchiliklar haqida so‘z yuritiladi.

Аннотация: В статье рассматривается история происхождения афганского рубаб (генезиса) и его недостатки.

Annotation: The article examines the history of the origin of the Afghan rubab (genesis) and its shortcomings.

Tayanch so‘zlar: madaniyat, san‘at, farmoyish, qaror, islohotlar, xalqaro tanlov, festival, cholg‘u ijrochilik san‘ati, afg‘on rubob, ustoz-sozandalar, genezis.

So‘nggi yillarda madaniyat va san‘at sohalariga juda katta e‘tibor qaratilmoqda. Madaniyat va san‘at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.¹ 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini **“Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili”** da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq:

2022/2023-o‘quv yilidan boshlab ta‘lim muassasalarida o‘quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko‘nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo‘lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste‘dodlarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi amalga oshirilishi belgilab qo‘yildi. Shu bilan bir qatorda madaniyat va san‘at sohasi xodimlarining ish haqlari oshirilib, ularning huquqiy himoyasi ta‘minlandi. Madaniyat va san‘at yo‘nalishidagi yangi ta‘lim muassasalari, yangi yo‘nalishlar va ixtisosliklar ochilib, muassasalarining moddiy texnik bazalari mustahkamlanmoqda. Ushbu ishlar Prezidentimiz va Vazirlar Mahkamasining tegishli farmoyish va qarorlari asosida amalga oshirilmoqda. Nomoddiy madaniy merosni saqlash va targ‘ib etishga qaratilgan xalqaro tanlov, festival va ko‘rgazmalar ham shular jumlasidandir. Maqom san‘ati, Baxshichilik san‘ati, Folklor musiqasi, Milliy hunarmandchilik bilan bog‘liq xalqaro festivallarning tashkil etilganligi buni isbotlaydi. Shahrisabzda xalqaro maqom anjumani (2018 yil), Termizda Xalqaro baxshichilik festivali (2019 yil aprel), Marg‘ilonda “Buyuk Ipak Yo‘li” xalqaro folklor musiqasi festivali (2019 yil iyul), Qo‘qonda Xalqaro hunarmandchilik festivali (2019 yil sentabr)

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-112., 02.02.2022. Lex.uz

YUNESKO ishtirokida yangidan tashkil etildi va har ikki yilda bir marotaba o'tkazib turilishi belgilandi.

Ko'p asrli adabiyotimiz va san'atimiz g'oyat serqirra bo'lib, milliy qadriyatlarimizning teran ildizlaridan oziqlanib kelmoqda. Ulardan xalqimiz, millatimizning yangi-yangi avlodlari bahramand bo'layotganligi ayon haqiqat.

Prezidentimiz san'at va madaniyat sohasi vakillari bilan o'tkazilgan ochiq va samimiy muloqotida so'z yuritib, **“Bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagamiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham albatta bo'ladi”²**, degan fikrni qat'iyat bilan ta'kitladi.

O'zbek cholg'u ijrochilik san'atida ko'p cholg'ular qatori afg'on rubobi alohida o'rin tutadi. Bu cholg'u o'zining jarangdorligi va inson qalbiga yaqinligi, o'rganish hamda ijro etish jihatidan bir muncha qulayligi bilan xalqimizning sevimli cholg'ularidan biriga aylangan. Hozirgi davrda afg'on rubobi o'zbek xalq cholg'ulari orkestri va ansamblarida o'z mavqeiga ega bo'lib, yakkasoz cholg'u sifatida keng tarqalgan. Cholg'uning musiqa madaniyatimizga, xususan cholg'u ijrochiligida tutadigan o'rni, mavqei sozandalarga ham bog'liq. Respublikamizning barcha maxsus oliy va o'rta maxsus musiqa ta'limi muassasalarida afg'on rubobi sinflari faoliyat ko'rsatibgina qolmay, ular orasida faxriy unvonlar, davlat mukofotlari, shuningdek ko'plab respublika va xalqaro tanlovlar g'oliblari yetishib chiqayotganligini alohida e'tirof etish joiz. Ustozlardan Usta Muhammad Umar (1906-1981), Tovur Jumayev (1918-1983), Ergash Shukurullayev (1922-1995), Umarjon Xamidov (1919-1985), dotsent G'ulomqodir Ergashev (1946-2006), professor Tohir Yo'ldoshev, dotsent Ilhom Azimov, professor Azatgul Tashmatova, katta o'qituvchi Feruza Xakimova va xalq ta'limi a'lochisi Anvar Hojinazarov kabi ustoz sozandalarni sanab o'tish mumkin. Bugungi kunga kelib, afg'on rubobini dunyo sahnalarida mohirona ijro etib yuqori o'rinlarni egallab kelayotgan xalqaro tanlovlar g'oliblari bor. O'zbekiston davlat konservatoriyasi “Xalq cholg'ularida ijrochilik” kafedrasida katta o'qituvchisi Dilshodjon Meliboyev, Nihol davlat mukofoti sovrindori Toshkent ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o'qituvchisi Fazliddin Shafoatov, R.M.Glier nomidagi respublika ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi o'qituvchisi Muhtor Muhamadaliyev, R.M.Glier nomidagi respublika ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi o'qituvchisi Ixtiyorjon Abdunabiyev kabi sozandalar yosh mutaxassislarni tayyorlab, cholg'u ijrochilik san'atida o'ziga xos uslublarni o'rgatib kelishmoqda.

Afg'on rubobi juda qadimiy musiqa cholg'u sozidir. Mezrobli va chertma (tirnama) cholg'ular safida u o'ziga xosligi, juda boy tembri bilan ajralib turadi hamda o'zbek xalq musiqa cholg'ulari oilasida faxrli o'rin egallaydi.³

² Xalq so'zi gazetasi 2017 y. 4 avgust

³ Toshmatov O., Beknazarov X. “Cholg'ushunoslik” Toshkent 2015.

Xusrav Dehlaviy ijodiga nazar soladigan bo'lsak, afg'on rubobi – shoirning eng sevimli cholg'usi sifatida e'tirof etilgan⁴. Afg'on rubobi cholg'usi haqida so'z borganda ko'pchilik musiqa muxlislari darhol Afg'oniston cholg'u so'zi deb, afg'on milliy kuy-ohanglarini yodga oladilar. Lekin O'rta Osiyo va Sharq mamlakatlarini qadimdan sevimli cholg'usi bo'lganli, bu cholg'uning boshqa mamlakatlarda ham qo'llanilishini bilishmaydi. Afg'on rubobining qayerdan kelib chiqishini aniqlash qiyin, chunki turli manbalarda turlicha ta'riflanadi.

Bir rivoyatda hikoya qilinishicha: **bir kuni Buxoro xonining qizi betob bo'lib qolibdi. Shunda xon Xitoydan, Hindiston va yetti iqlimdan donishmand tabib va olimlarni o'z saroyiga chorlaydi, yagona qizini qanday qilib davolash mumkinligi haqida maslahat solibdi. Ammo barcha urinishlari behuda ketibdi. Shunda Balx shahrida tug'ilib, o'zi Buxoroda muqim yashab qolgan iste'dodli soz yasovchi usta, mohir sozanda xonning oldiga borib uning qizini davolash uchun urinib ko'rishga ruxsat oladi. Shunda xon; "Qizimni kim davolasa, yarim boyligim va qizimni beraman" deb, - va'da beribdi.**

Ammo qizni to'g'ridan-to'g'ri ko'rish, u bilan suhbatlashish imkoni bo'lmabdi, chunki o'sha davrlarda ayollarni parda orqali ko'rish mumkin edi. Qizning yonida albatta o'zi yaxshi ko'rgan, ishongan sirdoshi kanizagi bo'lardi. Shunda yigit kanizakni chaqirib, qiz nimaga qiziqadi, nima uchun hech kimni yoqtirmasligi va ko'p hayol surishini so'rabdi. Shunda kanizak yigitga xonzoda nihoyatda to'vusga ixlosi balandligini, ayniqsa, u qanotlarini yoyib o'z chiroyini ko'z-ko'z qilganda:

Qani endi shu to'vus kuylasa, mening dardimga davo bo'lardi, - degan gapini kanizak yigitga yetkazibdi. Shundan keyin Balxlik yigit Buxorodagi o'z ustaxonasida ilk bor to'vushga o'xshatib rubob yasaydi va xonzoda huzuriga borib parda orqasida rubob chalib, uni maftun etadi.

Xonzoda rubobdan chiqayotgan yoqimli sadolardan bahramand bo'lib o'z holiga keladi. Bu rubob kimniki deb so'raganda, ana shu afg'onniki, - deb odamlar aytishibdi. Bunday manbalar yana boshqa risolalarda ham keltirib o'tilgan. Fayzulla Karamatov o'z kitobida cholg'u sozlarni ta'riflar ekan, afg'on rubobini Buxoro rubobi deb ham atagan⁵.

Xulosa qilib aytganda haqiqatan ham ushbu rivoyatlar asosida milliy qadriyatlarimizni yanada boy va keng merosga ega ekanligidan faxrlansak arziydi. XX asrning 30-40-yillarida amalga oshirilgan ishlarni, ya'ni milliy cholg'ularimizni qayta ishlash jarayonida ko'pgina cholg'u sozlarimiz hayotida renossans davri boshlandi desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Bir tarafdin milliy san'atimiz tubdan isloh qilingan bo'lsa, yana bir tomondan olib qarasak cholg'ularni takomillashtirish jarayoni to'liqligicha oxiriga yetmasdan qoldi deb o'ylayman. Biz foydalanayotgan zamonaviy

⁴ Ergashev G'. "Afg'on rubob darsligi"

⁵ F.Karamatov "O'zbek musiqa cholg'usi"

(takomillashtirilgan) afg'on rubobi eski (an'anaviy) afg'on rubobidan keskin farq qilishi va yaxshi o'rganilmaganligini birgina misoli; cholg'uning qayta ishlangandan keyingi holati umuman boshqacha cholg'uga aylangani, uni ijro etish texnikasida noqulaylik yuzaga kelishi, ya'ni cholg'uda ijro etayotgan paytda pastki tovush qatorlarda ovozning noaniq eshitilishi, birinchi va ikkinchi torlarning bir-biriga sozi kelmasligi buning tasdiqidir. Shuning uchun, ruboblar oilasiga kiritilgan afg'on rubobining qo'shni Tojikiston va Afg'onistonda saqlanib qolgan namunalari asosida zamonaviy afg'on ruboblarini yanada takomillashtirish va ularda ijro etilayotgan Yevropa asarlari o'rniga Sharqona xalqlarning kuylarini kiritish orqali repertuarni kengaytirish va cholg'uning xususiyatiga xos kuylarni ijod qilish masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarni olib borish niyatidaman. Biz yosh tadqiqotchi sifatida bu kamchiliklarni to'liq o'rganib chiqib, shunga o'xshash masalalarni dolzarblik darajasida qarashimiz kerak deb o'ylayman. Bugungi kun siyosati bizdan shunday izlanishlar hamda intellektual salohiyatga ega sog'lom fikrlarni kutadi. Albatta bu ishlar o'z-o'zidan bo'lavermaydi. Fikrlarni emas, fikrlashni o'rgatadigan ustozlarning ko'rsatgan to'g'ri yo'llarigina komillik sari qadam qo'yishimizga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-112., 02.02.2022. Lex.uz
2. Xalq so'zi gazetasi 2017-y. 4-avgust.
3. Toshmatov O'. Beknazarov X. "Cholg'ushunoslik" Toshkent 2015.
4. Ergashev G'. "Afg'on rubob darsligi"
5. F.Karamatov "O'zbek musiqa cholg'usi"